

Ze vzpomínek Václava Vlka (1912–1992), mlynáře z Dobroutova

V roce 2006 vydalo nakladatelství Linda Polná stočtyřicetistránkovou publikaci *Dobroutov* z pera autorů Jana Prchala a Milana Šupa. Do brožury formátu A5 mapující historii obce, vzdálené od Polné 3 km východně, byly, krom jiných pramenů, zahrnuty i fragmenty ze strojopisných poznámek dobroutovského mlynáře Václava Vlka. Tento zanícený činitel a písmák, obyvateli obce uznávaný, zanechal ve své pozůstalosti z vyprávění svého otce, starších pamětníků a zejména z vlastních prožitků strojopisné i rukopisné poznámky se vztahem k výjimečným, dnes již historickým událostem, odehrávajícím se nejen v samotné obci Dobroutov. Poskytnul tak cenná svědectví dob minulých, jež se redakční rada sborníku Polensko usnesla zpřístupnit svým čtenářům a členům Klubu Za historickou Polnou. Text byl redakčně upraven.

Dobroutov v období I. světové války

V noci z 25. na 26. července byla starostovi doručena zvláštním poslem mobilizační vyhláška. V neděli 26. 7. byla v obci vyhlášena mobilizace bubnem. S pláčem loučilo se místní obyvatelstvo s osmnácti vojiny, kteří následujícího dne odcházeli ke svým plukům. Do konce roku odešlo k vojsku 24 mužů. V dalším roce 1915 narukovalo 26 mužů a v roce 1916 bylo na frontu odvedeno 16 mužů.

Na zemědělské práce bylo v roce 1916 do naší obce přiděleno 18 srbských zajatců. V roce 1917 bylo odvedeno 8 vojinů – mužů, kteří dosáhli věku 18 let. Dne 9. února 1918 byl uzavřen mír s Ruskem. Přesto pokračovaly rekviziční komise ve své činnosti; v domácnostech byly zabavovány i poslední nádoby a předměty z mědi a mosazi, bronzu a cínu. A koncem léta roku 1918 na frontu ještě odešli poslední 3 muži. V říjnu toho roku byl z obce odvezen i náš zvon s letopočtem 1738 o průměru 35 cm. Zvon chtěl původně zachránit tehdejší zvoník Antonín Jirka z čp. 72. S několika občany jej sňal z velké lípy před školou, kde mnoho let vyzváněl při klekání, bil na poplach při požáru či povodni, nebo smutně doprovázel zeměděleho občana na jeho poslední cestě. Však obecní úřad, snad ze strachu před úřady, nařídil umístit zvon zpět na původní místo – na lípu. A druhý den byl zvon zrekvírován a navždy ze vsi odvezen. V ten den večer bylo klekání nahrazeno hluchými a tupými údery na tabuli plechu; to zvoník Jirka okatě demonstroval svůj nebojácný postoj a nesouhlas s odvezením našeho památného zvonu. Kromě barevných kovů bylo ze vsi odvedeno 11 koní, odevzdáno 83 centů žita, 178 centů ova, mnoho sena a slámy.

Již v roce 1915 byl v Rakousku-Uhersku organizován nejprve dobrovolný výkup cínových předmětů a pořizovány soupisy zvonů. Ke skutečnému

rekvírování pro válečné účely se přistoupilo na základě vládního nařízení počínaje dnem 8. srpna 1916, přičemž za kilogram zvonoviny byla proplácena náhrada 4 koruny. Mezi rekvírovanými předměty byly i první zvony mladší r. 1600, až na označené výjimky, avšak z každého okresu měly být zrekvírovány alespoň $\frac{2}{3}$ celkové hmotnosti zvonů. Druhá rekvizice z 22. května 1917 se vztahovala na všechny zvony, kromě těch s historickou či uměleckou hodnotou, a ještě zvonů menšího průměru než 25 cm a zvonů signálních. Po nich měla v roce 1918 následovat ještě třetí rekvizice, ale naštěstí válka skončila.

„Válečnými účely“ byla zpravidla výroba kanonů. Avšak v některých případech k tomu vůbec nedošlo, část zvonové mědi mj. posloužila na výrobu zelené skalice, jež byla využita proti révokazu na uherských vinicích.

Válečné rekvizice vyvolávaly vlnu odporu, v regionálních časopisech byly zveřejňovány četné články na památku zvonů, někteří lidé, ponejvíce z vesnic, se dokonce pokoušeli zvony před rekviziční komisí utajit, jako tomu bylo i v Dobroutově. Pokud se zvony nepodařilo ani ukrýt, ani nijak zachránit, byly někdy alespoň pořízeny jejich fotografie (jako v případě polenských zvonů), sádrové odlitky, kopie nápisů...

Důvody velkého odporu proti rekvizicím lze spatřovat i v tom, že se jednalo o vůbec první rekvizici takového druhu (situaci lze ovšem srovnat snad jedině s léty 1810 a 1811, kdy kvůli státnímu bankrotu byly zrekvírovány zlaté a stříbrné kostelní předměty). Pravdou je, že zvony a kanony spolu souvisejí už od středověku, neboť se odlévají z podobného kovu – zvonovina je velmi tvrdý bronz s obsahem 78 % mědi, 22 % cínu; dělovina je o něco měkčí, obsahuje zhruba 10 % cínu. Děla byla vyráběna stejnými mistry – zvonáři, kteří se jen těžko mohli uživit pouhým odléváním zvonů. Ti proto vyráběli i celou řadu dalších kovových předmětů – pušky, roury, křtitelnice, nádobí, rakve, náhrobní desky atp.

Lze ještě poznamenat, že ve válečné době tak docházelo při nedostatku kovů k přelítí zvonů na kanony; v době míru případně naopak z kanonů na zvony. K rekvizicím za I. světové války nedošlo pouze v českých zemích, ale v celém Rakousku-Uhersku, Německu a částečně i v jiných zemích.

V době I. světové války narukovalo z obce celkem 105 mužů, z nichž padlo nebo zemřelo na válečné útrapy a nemoci 9, těžce zraněno 9, zajato 25, z nichž 8 vstoupilo de legií. V Rudé armádě působil Václav Štohanzl z čp. 61; vypomáhal v polním lazaretu, jak sám říkával coby „saniterák“, ale bojů se neúčastnil.

Vcelku úplný seznam legionářů je uveden v publikaci autorského kolektivu pod názvem *Českoslovenští legionáři 1914–1920* (vyd. Okresní úřad Jihlava a Státní okresní archiv v Jihlavě r. 2001). Na straně 101 je v soupisu uvedeno 10 mužů z Dobroutova, kteří v legiích působili: Jan Jirka, Vincenc Lavíčka, Josef Pernička, František Rosický, Josef Rosický, Alois Smejkal, Anto-

nín Šturc, Antonín Šturz, Václav Vavroušek a František Vomela. Mlynář Václav Vlk patrně neuvedl Antonína Šturce, který se po návratu z legií přestěhoval do Věžničky.

V roce 1916 byli do naší obce dosazeni dva rakouští vojáci – Karel Lorenz a Ernest Kreibich. Zpočátku byli ubytováni v obecním domku zvaném „špitálek“, později po domech čp. 26 a čp. 49. Jejich služba spočívala v hlídání a prohlížení povožů i osob, jak z naší obce, tak i ze vsí sousedních, projíždějících a procházejících přes naši obec i mimo ves po silnici do Polné. V Polné, v ulici Na Podhoře, byl ubytován jejich velitel – kaprál -, který od nich přijímal hlášení a uděloval jim rozkazy.

Dne 28. října 1918 nastal převrat. Našemu národu přinesl osvobození, 300 let trvající poroba pod vládou Habsburků skončila. Na evropských bojištích zahynulo během války v letech 1914 až 1918 údajně 8 milionů 200 tisíc mužů a přibližně 4 miliony 670 tisíc jich bylo zmrzačeno.

Dne 3. listopadu 1918 sešel se místní hasičský sbor a jeho člen Antonín Vebr byl posléze vyslán do školy a požádal řídícího učitele Horálka, aby mu vydal rakouský prapor a obraz císaře Františka Josefa I. Po kratším váhání Horálek černožlutý prapor a obraz sám přinesl k hasičské zbrojnici, kde byly tyto symboly rakouské moci polity petrolejem a spáleny. Skončila proní světová válka.

Dobrouť v období II. světové války

Období tzv. I. republiky autor vzpomínek nezmiňuje. Záznam je dále věnován událostem po roce 1938. Podrobně autor textu popisuje zejména události, jež se odehrály v Dobrouť v posledních dnech války.

Po připojení Rakouska k Německu se začalo hovořit o nebezpečí války.

Rakousko po roce 1935 stále většímu tlaku Hitlerova Německa sice zpočátku čelilo, avšak nakonec – 18. března 1938 – si Německo vynutilo tzv. „pozvání“ k záboru (anšlusu) Rakouska.

Po vyhlášení mobilizace čs. vojsk v roce 1938 byl očekáván vpád německé ozbrojené moci na naše území. Nakonec byla napjatá situace vyřešena politickou cestou – odtržením sudetského pohraničí a jeho připojením k Německu. Přešla zima, ale březen byl stále chladný. V ranních hodinách dne 15. března 1939 leželo v Dobrouťově přes půl metru čerstvě napadaného sněhu, který byl před domy obyvateli odklizen. Můj bratr Jan odešel do práce, ale asi za půl hodiny se vrátil se zprávou, která nás ohromila. Celé Čechy a Moravu obsazují od nočních hodin německá vojska. Dozvěděl se to od Leopolda Vomlela z čp. 82, který to vyslechl z rozhlasu Vídeň. Zpráva se bleskově rozletěla po celé obci a krátce nato byla starostou vyhlášena pracovní povinnost na odklizení sněhu na silnici, aby byla sjízdná. Rychle za sebou byly v novém státoprávním uspořádání pod názvem Protektorát Čechy a Morava nařízeny různé změny. Dosavadní jízdy po silnicích vlevo se mění na jízdy vpravo, nápisy, vyhlášky a různé tiskopisy jsou zveřejňovány a umísťovány nejdříve v jazyce

německém. Přicházejí další rozkazy a nařízení, hrozby se stupňují, šíří se obavy, co bude dál.

A začala válka. Německými vojsky je poraženo a obsazeno Polsko, Francie, napaden Sovětský svaz... Dochází k zatýkání a věznění občanů, zavírání mnohých podniků včetně mlýnů. I náš – dobroutovský – byl úředně uzavřen a zapečetěn. Podhorský mlýn v Polné nestačil ani semlít obilí pro přidělené obce. Na žádost obecního úřadu a na žádost místních občanů, po delším jednání na úřadech v Jihlavě a v Praze byl náš mlýn znovu uveden do provozu a mlel po celou druhou světovou válku. Stalo se tak zásluhou zdejšího rodáka Jana Strnada, tehdy zaměstnance v rozhlase, který se přimluvil u ředitele tzv. „obilosvazu“. Pro zásobování obyvatelstva to znamenalo mnoho. Např. místo 800 q obilí ročně, na které znělo mlečí povolení, semlalo se až 3400 q a ještě více. Po zavedení přidělového systému na lístky a úspor „válečného hospodaření“ se začal projevovat nedostatek potravin všude. Mlýn v Dobroutově tak v naší oblasti poskytoval pomoc potřebným.

Přišlo období odvodu některých ročníků na práci do „rajchu“. Z naší obce byli do Německa odvedeni Věra Drápelová z čp. 50, Marie Vlková z čp. 49, Jiřina Burešová z čp. 66, Aloisie Halíková z čp. 73, František Čaloud z čp. 43, Josef Vomela z čp. 50, Josef Jirka z čp. 81, František Jelínek z čp. 88, František Kasal z čp. 1, Petr Šturz z čp. 17. Místní řemeslníci byli nuceni pracovat ve svých dílnách na základě úředního nařízení pro Wehrmacht: kolář Ladislav Rosický z čp. 57, kovář Vincenc Lavička z čp. 80, truhlář Matěj Pospíchal z čp. 90. Josef Vomela z čp. 50 našel po příchodu z Berlína uplatnění v našem mlýně – ilegálně až do konce války. Do obce přijížděly prohlídky, protože povinné dodávky od zemědělců-samozásobitelů nebyly uznávány za konečné. Vše, co po ponechání samozásobitelských dávek přebývalo, byl zemědělec povinen odevzdat výkupu. Tehdejší četník Jan Jelínek, který pocházel z Janovic a působil u hospodářské kontroly, dal vždy domluveným tajným znamením na vědomí, kdy přijdou na prohlídku. Tím se předcházelo nejen odebrání obilí, které se zatím uschovalo, ale i trestům z toho plynoucím.

V naší mlýnici byla na zdi umístěná velká mapa Evropy a Asie (východní polokoule). Na té se po celé dny a noci sledovalo válečné dění ve světě podle hlášení a zpráv od nás i ze zahraničí (jak jsme říkali „z Kroměříže“). Veškeré informace, změny na frontách, byly podávány občanům přes krátkovlnný příjem. Do našeho přijímače jsem krátké vlny po technické úpravě vrátil zpět; spolehlivým občanů byl tak umožněn přímý poslech, i když někdy dost obtížně.

Do mlýna také přijela na prohlídku i říšská policie, vedená jakýmsi Kašparem. Udavači, bohužel, byli i v okolí a ve mlýně proběhlo i několik prohlídek protektorátní policie. Ale vždy, naštěstí, bezvýsledně. My jsme na jedno úřední povolení semleli hned několikrát a tajná skrýš pod chodbou v síni ukryla až 40 q obilí. Tehdy šlo o život všem členům rodiny, dnes to zní jako pohádka.

Ke konci války bylo provedeno již i u nás na Vysočině spojeneckými letci několik náletů. V roce 1944 např. na jihlavské nádraží, Luka nad Jihlavou, za Polnou směrem na Nové Dvory spadl americký letoun.

O havárii amerického bombardéru B-24 Liberator na poli nad Zápeklím ve směru na Nové Dvory a dalších nehodách a nouzových přistáních válečných letadel byla v roce 2010 vydána nakladatelstvím Linda – Jan Prchal Polná publikace Jana Rouska pod názvem „Město Polná jako dějiště letecké války (1939–1945)“.

Tu posádku z amerického letadla (po seskoku padákem byli v okolí Polné američtí vojáci vypátráni a zajati) jsem viděl v Německém (Havlíčkově) Brodu na nádraží stráženu německými vojáky. Dále byl u Malého Beranova vyhozen náloží železniční most.

Čas neúprosně plynul a události na frontě s ním. Do naší obce přišli a přijeli na vozech váleční uprchlíci, Němci z Polska – od Ratiboře. V čp. 2, 23, 32 a 43 je přijali na čas k ubytování. To bylo na jaře roku 1945. Po nich přicházeli němečtí vojáci s koňskými potahy, kteří se v obci také nějaký čas zdržovali. Na mostě ve směru na Polnou, u sochy sv. Jana Nepomuckého (jak jsme říkali u „sv. Jána“) byl vybudován protitankový zátaras; za lesíkem nad skálou a podél silnice zakopána kulometná a protitanková hnízda. V Kořínkově lese, v loukách, v pasekách a v různých cestách (vejvozech) si někteří místní občané vybudovali v zemi „bunkry“, jako případné kryty. To bylo v dubnu 1945, kdy již bylo z moravské strany slyšet dunění děl.

V sobotu 5. května 1945 v poledne zaznělo po krátké rozhlasové relaci z Prahy volání o pomoc Praze. To se potom opakovalo několikrát i v ruském jazyce. Nikdy nezapomenu na ono volání: „vnímanie... a pošlitě i tanky a samolety...“ Do hlášení pak krátké a kouskované Kmochovy pochody. To jsem již nečekal a běžel za učitelem Karlem Špačkem. Na splavu jsem potkal Čaloudovou z čp. 43. Křičeli jsme na sebe, co se děje, protože voda pod splavem silně hučela. Na horní cestě nás slyšeli dva němečtí vojáci, každý nesl vědro s vodou pro koně. Lámanou češtinou se ptali, co že se stalo. Nezastavil jsem se a jen tak přes rameno jsem zavolal, že je válka kaput – kapitulace. Vědra jim spadla k zemi a oba vojáci se s radostí objali. Zůstal jsem udiveně stát a díval se, jak jeden druhého natřásá od země. Pak se rozběhli oznámit to ostatním Němcům v obci.

Dne 5. května po poledni přijelo z Polné auto; Karel Toman z Polné požádal o přepravu místních hudebníků z hasičské dechovky na náměstí do Polné. Byli jsme tam postupně odvezeni tak, že auto jelo celkem čtyřikrát. U budovy radnice jsme zahráli čs. státní hymnu a několik pochodů. Z budovy radnice vyšlo několik německých vojáků. Před vchodem seděl na židli katecheta Jan Pořícký, z okna se vykláněl Jindřich Pěšák (tehdy členové ilegálního Národního výboru). Na náměstí začalo být živo. Klarinetista z naší kapely – starý Varhaník – nás vyzval k odjezdu domů. Nelíbila se mu přítomnost Němců a doslova prohlásil: „Takovému ukončení války s hudbou já příliš nevěřím!“ A tak jsme odjeli zpět do Dobroutova. Do místního hostince pak byla svolána schůze revolučního národního výboru v čele s předsedou Špačkem. Po předání informací, jak dále postupovat, jsme odešli domů; někteří z nás si připravovali ukryté zbraně. Večer byl učitelem Karlem Špačkem jmenován a sestaven dvanáctičlenný revoluční místní národní výbor. Zastoupeny v něm byly

politické strany: komunistická, národně sociální, sociálně demokratická a lidová. Každou ze stran zastupovali tři členové. Protože však nebyly toho času strany v obci organizované, doporučil Karel Špaček, aby ve výboru působili lidé dle politické orientace. Druhý den, 6. května, byla do hostince svolána schůze občanů, kde byl revoluční NV představen a přítomnými schválen. Předsedou MNV byl zvolen učitel Karel Špaček.

Dle vývoje a časové posloupnosti lze připustit, že Revoluční národní výbor v Dobroutově vznikl podle vzoru Polné po návratu členů dechové hudby, kteří dozajista o existenci MNV v Polné dobroutovské občany informovali.

V nočních hodinách z 5. na 6. května přeběhlo poblíž Dobroutova několik zběhů – Rakušanů. Josef Rychlý z čp. 56 našel u Čihadla odhozenou pušku, kterou převzal Rudolf Pospíchal. Josef Zášková z čp. 29 se ozbrojil zabavenou loveckou puškou. Ve výzbroji se objevilo i několik pistolí a pušek ukrytých od I. světové války. Špaček měl v úmyslu zmocnit se za pomoci Polenských záboreského lihovaru, obsazeného Němci. Z plánovaného přepadu ale nakonec sešlo.

Z jakých důvodů pojala ozbrojená skupina mužů z Dobroutova úmysl obsadit právě lihoval v Záborné, není zcela zřejmé. Je ovšem pravděpodobné, že v prostorách lihovaru se v té době zdržovaly jednotky Wehrmachtu a SS, chystající se k přesunu. Ze zápisu mlynáře Vlka lze vyvodit, že chystanou ozbrojenou akci mužům z Dobroutova rozmluvili členové Revolučního NV v Polné. Dále v jeho zápisu stojí: „Po nedohodě se nakonec do Záborné nešlo. A snad by to stálo i naše životy.“ Poté Václav Vlk zaznamenává události, odehrávající se v následujících dnech:

Dne 7. května jsme střídavě hlídali okolo celého katastru obce, protože mnohý z vojenských zběhů odhazoval zbraně. Protože již do 5. května bylo na polích zaseto a jarní práce byly skončeny, většina mužů v menších skupinách debatovala, co bude dál. Každý v sobě držel naději, aby konec války bez úhony přežil.

Těsně za mostem u sochy sv. Jana byl spuštěn předem zabudovaný padací „šraň“ – 6 klád přes silnici – jako protitanková překážka. Několik občanů ji ale přerazalo na špalky a odklídilo. Následující den – 8. května – stoupl v obci napětí po minulé noci, kdy se rachot a dunění děl ozývalo ještě silněji. Fronta se přibližovala stále víc. Vzrušeně jsme poslouchali každé slovo reportérů z rozhlasu. K večeru ten den se u nás sešlo u rádia mnoho občanů. Okolo jedenácté hodiny před půlnocí byl přerušen elektrický proud a občané se rozešli do svých domovů. Jen soused Tomáš Vebr zůstal a při svíčke jsme ve mlýně pokračovali v rozpravě. Pojednou jsme uslyšeli silné zaburácení a vyběhli jsme ven, kde jsme uviděli jedoucí tank. Odhadli jsme správně, že jede ve směru od Brna na Jihlavu a podle hluku došli k závěru, že vojenských vozidel musí být více. Běželi jsme tedy za ves k silnici do Kořínkovy cesty. Byla krásná noc, ale nikde živé duše. Od křižovatky řev motorů a těžké dunění zesilovalo. Na chvíli mne obešla hrůza, ale to se již ukázalo vzdálené světýlko od lesa

k Lipině, a za ním druhé, třetí, čtorté... U Lipiny se světélka ztratila za kopcem, pak jsme jen sluchem vnímali, že vozidla projíždějí Lipinou. Za pár okamžiků – na kopci u Vaňkova křížku – se opět zablýsklo malé světýlko. Uvažovali jsme, zda jsou to Němci, nebo již Rusové? Tomáš Vebr mně tiskne ruku, oba jsme vzrušeni a doslova se chvějeme. Od lesa k Lipině přijíždějí další tanky, ale to již jeden za druhým – další a další, nekonečná řada. První čtyři jsou již velmi blízko, zaléháme tedy do Kořínkovy cesty přitisknutí k zemi. Tanky se řítí před námi po silnici k Polné. Na nich vojáci s automaty a podle přileb poznáváme vojáky Wehrmachtu. Z druhého tanku jakoby něco s třeskem spadlo na silnici. Jak tanky sjely z kopce směrem k sušce, vyběhl jsem na silnici hledat do těch míst, co to vlastně z tanku spadlo. Tomáš volal, ať se vrátím, potom však přiběhl za mnou na silnici, upozornit mě, že další tanky jsou již u Fialova vejvozu (pomístní název trati), ale já jsem ještě hledal dále. Až u samé škarpy jsme objevili pancéřovou pěst. Zvedl jsem ji, ale vrátit se zpět do Kořínkovy cesty, na to již bylo pozdě. Tomáš otevřel u čp. 90 vrátka, kde jsme se ukryli za roh od komína ve štítu u dílny. Další skupina vozidel na čele s tankem projíždí a potom nekonečným proudem se jich valí bezpočet. Stáli jsme tam s Tomášem jako omámeni, opření zády o štít domu čp. 90. Tu se najednou u jednoho tanku rozsvítil reflektor; tmu prořízнул kužel světla a zastavil se přímo na nás, jak jsme tam tak stáli. Oba jsme byli strachem polomrtví, ale posádka tanku neměla v úmyslu střítet. Tank s rozsvíceným reflektorem sjel za pahrbek a za ním další, každý jen s nepatrným světelným kuzelem před sebou. Jeli asi ve dvaceti až čtyřicetimetrovém odstupu za sebou. Rychle jsme se vzpamatovali a zamířili zpět do vsi a rychle k nám do sklepa, kde ukládám po ohledání tu pancéřovou pěst. Pak se vracíme zpět k vejvozu a silnici. Fialův vejvoz je hluboký a bezpečnější. Tanky projížděly neustále až do rána. Obec, pohroužena do tmy, ani jedno okno nesvítilo, nikde nikdo. Až k ránu. Po svítání se tu a tam někdo ukázal, ale hned zase mizí do vsi a domů.

Vlkovy poznámky, týkající se ústupu německých vojsk dne 8. května před postupující Rudou armádou, vhodně doplňují záznamy v kronikách i vzpomínky jiných pamětníků, jak je např. podchytil v 90. letech Václav Fišar. Jsou napsány sugestivně, ale jistě jsou věrohodné. Vcelku podrobně také prezentují emotivní prožitky obou aktérů té květnové noci jednoho z posledních dnů války.

Je ráno 9. května 1945. Jeden z tanků pro poruchu na pravém pásu sjíždí ze silnice u pěšiny na Zvolánkovo pole. Němci z něj vyskakují, utíkají k silnici, vyskakují na jiné projíždějící tanky, které jedou dále k Polné. Ještě jeden tank přijíždějící od Lipiny sjíždí ze silnice asi 150 metrů nalevo od silnice před mostem u sochy sv. Jana; mohutně se z něj valí černý dým. Němci seskakují, jeden drží pancéřovou pěst a ze vzdálenosti asi 50 metrů tank odpálil. Někteří němečtí vojáci utíkají k lesu Březině, jiní k silnici, kde nastupují do nákladních aut, které jedou za posledním tankem. A jedou další vojenská auta, mají hrozně naspěch. Náklad vojáci odlehčují tím, že vyhazují celé bedny různé munice, ruční granáty, dělostřelecké a jiné náboje různého druhu i kalibru, také celé bedny dělostřeleckého prachu v sáčcích, náslapné

miny i náboje do minometů. Nejrůznější bojový materiál německé armády ležel ve škarpách i na poli okolo naší silnice od Lipiny až do Polné. Za těmito auty jedou těžká děla s tahací i protiletadlová děla; za nimi koňské potahy vezoucí pěší výzbroje, kulometry lehké i těžké, municie pro pěchotu. Ale jedou i kuchyně a vozy s nejrůznějším druhem potravin, konzerv a masa – celé čtvrti hovězího. Ty koňské potahy řídnou, od Lipiny je jich vidět již jen několik. Jeden voják lámanou češtinou volá na naše občany stojící podél silnice „Za hodinu za námi jedou Ivani!“ Vůz stačil ještě kousek odjet, a již zde jsou sovětská letadla. Je okolo 11. hodiny, letadla míří k Polné, kde shodili několik bomb na německou kolonu. Jakmile se ozvaly výbuchy bomb, Němci okamžitě opustili vozy tažené koňmi a zmateně pobíhali s úmyslem uschovat se. Běželi do obecního lesa, někteří se ukryli pod most u sochy sv. Jana, jiní zalézali i pod malé mostky u silnice i pod mostek u sušky. Za čp. 82, hned vedle lesíka, se někteří němečtí vojáci převlékali do civilních oděvů, které vezli s sebou. Nastal velký zmatek. Koně zmateně pobíhali, někteří od Němců vypřažení z povozů, jiní se splašení utrhli nebo i osedláni a bez jezdců. Několik spřežení dokonce sjelo ze silnice vedle na pole a pak tam stálo tak, jak od nich Němci utekli. Někteří občané z naší vsi chytali některé koně, jak se dalo. Vybavují si krásný pár koní zapřažený v polní kuchyni, se zbrusu novým postrojem; byli to hnědáci se světle žlutou hřívou a bílou „hvězdou“ na čele. Spousta koní pobíhala od Dobroutova až na Bradské louky. Na jednom voze, v místech přesně proti štítu čp. 82, stál při kraji silnice, těsně u patníku, vůz bez koní. Na něm se nacházel různý materiál – „fršláky“ s municí, různá výstroj, několik vojenských plášťů. A na přídí ležel mladý německý voják zády nahoru a na zádech byly vidět tři průstřely. Byl již mrtvý. Asi o 30 metrů dál k Polné byl ve vejvozu sjetý osobní automobil a u cesty k Věžnici na Barákově poli (Barák, čp. 53) stál asi 20 metrů od silnice těžký kanon. V potoku těsně u mostu pod sochou sv. Jana byl převrácený povoz se spřežením; jeden kuň to nepřežil, toho později zakopal cestář Štohanzl. Ve škarpách od naší obce k Polné bylo mnoho vozů i dvoukolových jednokoňských „kár“.

Německá armáda projela v těsné blízkosti naší obce v rozmezí 10 až 12 hodin ve velkém množství. Mohli jsme tedy očekávat, že co nevidět přijedou Rusové. A skutečně. Asi po půl hodině se od Vaňkova křížku k pěšině blížily dva motocykly. Motocyklisti zastavili u pěšiny, kde uviděli ten proní porouchaný německý tank (Tiger). K Rusům přiběhl Oldřich Lavička z naší obce a objímal se s proním vojákem. Od Vebrova vejvozu jsme viděli, jak jim něco vysvětloval; bylo patrné, že ruce hovořily za slova. Pak k motocyklům dojelo osobní auto a za ním malá „samochoodka“ – dělo. Rozjeli se kupředu a zastavili se těsně u Vebrova vejvozu na pangejtu – dva motocyklisté (ten jeden byl Valentin Indus), samochoodka a za ní auto. Z auta vystoupil sovětský plukovník a po přivítání a obejmutí „Zdravstvouj!“ řekl: „Starosta děvevně zděš?“ Okamžitě jsem poslal přítomné kluky pro starostu a než přišel, pozdravil jsem se s oběma motocyklisty i s mladičkým, asi šestnáctiletým tankistou z té samochoodky. Mezitím přišlo ze vsi několik dalších občanů přivítat proní vojáky Rudé armády, mezi nimi i Marie Hejsková, která zde u rodičů Coufalových čekala na ma-

teřství; přivedla s sebou malou holčičku. Ta sebrala ve škarpě ruční granát a nesla mamince ukázat „vajíčko“. Matka se zděsila, vykřikla „Co to máš, Věro?!“ Ale plukovník bleskově ten granát z ručky uleknuté Věrky vzal a zastrčil pod mostek z druhé strany silnice. Vrátil se k Věrce, vzal ji do obou rukou, vyzvedl ji vysoko nad hlavu a potom políbil na vlásy. Postavil ji na zem a smutně sdělil: „Věra, já tože mam doma Věru, ale čtyry gody já doma nebyl!“ Z náprsní kapsy vyňal koženou obálku, kde měl fotografii své manželky, rodičů, bratra, sestry i malé Věry. Plukovník pocházel z Moskvy. Tak první ruští vojáci, kteří přijeli do Dobroutova na konci války, byli z Moskvy, protože také Indus byl Moskvan. Přivítat je přišla také dívka polské národnosti (předtím služka „národních hostů“ od Ratiboře), která byla v čp. 2 u Kořínků, kde na čas zůstala. A zatímco plukovník hovořil se starostou, ti dva mladí vojáci začali zpívat „Ještě Polska nězginula a nězginout nesmí...“ Polka se přidala do zpěvu s nimi a po této písni začala na oplátku vojákům zpívat „Volga, Volga...“ Ti se okamžitě přidali, rukama děvoče objali kolem krku a stojíce v půlkruhu, přidal se k nim i ten mladý tankista. Neodolal jsem ani já. Zatímco doznívala píseň, díval se plukovník dalekohledem směrem k Polné. Potom i s tankistou se dívali tím směrem mezi vrchem Homole v Březině a Kateřinovem zaměřovačem u děla. Se starostou se snažíme je zadržet, protože jsou Němci nedaleko a přesvědčujeme je, aby počkali na posilu. Ale plukovník dal motocyklistům povel „Vperjód – Kupředu!“ Hleděli jsme za dvěma motocyklisty, jak veselí a v dobré náladě odjíždějí k Polné. Že tam za chvíli jeden z nich položí svůj život, nás nikoho nenapadlo.

Zůstali jsme sami. Až za určitou dobu přijela v plné rychlosti vojenská kolona Rudé armády. Vojáci mávali na pozdrav. Sebral jsem jeden německý kulomet s náboji a také Josef Jelínek z čp. 42 jeden odnesl. Bylo všude dost odhozených samopalů, pušek, pistolí i s náboji.

Celá noc uplynula ve velkém vzrušení a za veliké střelby. Na plácku u hasičské zbrojnice stála dvě pěchotní děla. Zajímavé je to, že u nás za celou tu vzrušenou dobu nedošlo k žádnému neštěstí ani k úrazu, ačkoliv se toho tolik přihodilo.

Dne 10. května projeli Dobroutovem ruští kozáci a k večeru přijelo mnoho rumunských vojáků, kteří zde zůstali šest týdnů.

Rok po válce se usmrtil při manipulaci s granátem Václav Štohanzl mladší z čp. 61.

V porovnání s událostmi (a jejich aktéry), jež se odehrály ve dnech 8. a 9. května v Polné, přinášejí Vlkovy vzpomínky několik důležitých údajů. Dramatický den posledního dne II. světové války tak dostává zřetelnější obrysy. Zejména skutečnost, že se Valentin Indus před příjezdem do Polné zdržoval v Dobroutově, není veřejnosti příliš známa. Také jsou vyvráceny dohady, z jakého směru přiletěly sovětské bombardéry (v tom si pamětníci z Polné dosti odporovali), dále se potvrzuje chování mnohých příslušníků Wehrmachtu (radost z konce války, chaos při ústupu armády, odhazování zbraní a munice, zbavování se vojenských uniforem atp.).

S podobnými písemnými záznamy očitých svědků konce války, jak probíhal v našem regionu, jsem se za 35 let vlastivědného bádání setkával zřídka. Je třeba ještě podotknout, že některé vzpomínky byly otištěny v minulých číslech sborníku „Polensko“; z větší části byly napsány na výzvu redakční rady sborníku.

Filip Plašil

Poslední ranhojič v Polné Mag. Tadeáš Dvorský aneb případ patrně nejkratšího manželství v historii města a sebevraždy v kostele

Již Břetislav Rérych se ve své práci *Rodáci a obyvatelé města Polné* z roku 1935 zmiňuje o kabinetní fotografii ze sbírek polenského muzea, která zachycuje tvář staršího muže s dlouhým bílým plnovousem. Tím člověkem byl Tadeáš Dvorský, poslední ranhojič v Polné. Ačkoliv celý osud uvedeného zdravotníka zůstane patrně utajen, podařilo se zjistit velmi podivné životní peripetie, z čehož uvolněný „rodinný“ život Tadeáše Dvorského připomíná spíše černý humor.

Tadeáš Dvorský se narodil v Polné dne 5. října 1803 jako manželský syn soukenického mistra Martina Dvorského.¹ Jeho původní povolání není jasné, avšak ve 40. letech 19. století žil dlouhodobě ve Vídni a teprve po 40. roce života,² tedy již ve zralém věku, se začal věnovat studiu „umění ranhojičského“. Není doposud známo, kdy přesně studium dokončil, avšak zdá se, že svou zdravotnickou praxi započal provozovat ve svém rodném městě a zde se jí věnoval až do své smrti, kdy je uváděn vesměs jako „lékař“. Mag. Dvorský zemřel ve věku 69 let dne 9. ledna 1873 v Polné čp. 53-město, a to na poněkud zvláštní chorobu – tzv. růži v obličejí,³ která způsobila zápal mozkových blan.

Z rodinného života Tadeáše Dvorského se podařilo zjistit, že se sblížil s Annou Aloisií, pozůstalou dcerou po zkoušeném radovi polenského magistrátu Josefu Růžičkovi, a ve Vídni (okres Alser) se z jejich vztahu narodilo dne 9. 6. 1840 první nemanželské dítě, dcera Terezie. Na bigotní poměry biedermyersky upjaté společnosti 40. let 19. století by k odsouzení rodičů postačil pouze tento jediný poklesek; Tadeáš Dvorský a Anna Růžičková z Polné však zjevně patřili k lidem nekonvenčním, když v následujících letech splodili ještě další čtyři nemanželské děti

¹ Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA Brno), E 67 – sbírka matrik, kniha 6762, fol. 202.

² Jako studující „umění ranhojičského“ je zmiňován v roce 1846. Srov. MZA Brno, E 67, kniha 6764, zápis z 27. 9. 1846.

³ MZA Brno, E 67, kniha 6808, pag. 452. Srov. SOKA Jihlava, Archiv města Polná, kniha 135 – seznam zemřelých Polná.

– ve Vídni, okres Ottakring, se narodila dvojčata Leopold a Arnošt (za pozornost stojí, že první jmenovaný se narodil 8. ledna 1843, druhý však až 11. ledna – porod tedy trval tři dny!),⁴ v Polné se dne 27. září 1846 narodil syn Maxmilián Václav a poslední dítě Antonín spatřilo světlo světa opět v Polné, dne 12. června 1853.

Poslední dítě Antonín však vzalo matce Anně Aloisii život. Matka v době porodu žila již 43. rokem a možná to byl právě vyšší věk, který způsobil nebezpečné poporodní krvácení. Za situace, kdy Anna Aloisie těsně po porodu byla upoutána na lůžko, se stala silně neobvyklá právní událost i na dnešní poměry. Po ujištění kolegy ranhojiče Salomona Hofmanna, že „smrt Anny Aloisie je velmi blížká“, překonal 49letý Tadeáš Dvorský svůj

Mag. Tadeáš Dvorský (1803–1869),
Městské muzeum Polná

evidentní odpor k manželství a v nebezpečí smrti pojal Annu Aloisii za zákonnou manželku. Obřad se konal přímo u smrtelného lože nevěsty v čp. 52 v Polné bez předchozích ohlášek, což povoloval § 86 tehdejšího Obecného zákoníku občanského z roku 1811. Poté, co radní Antonín Pittner ujistil děkanský úřad, že od Podkrajského úřadu v Německém Brodě získá dodatečný dispens od povinných trojích předmanželských ohlášek, a po souhlasném prohlášení nastávajících manželů, že neexistují žádné zákonné překážky uzavření manželství,⁵ oba „snoubence“ přímo v bytě oddal kaplan Ignác Kunc. Bezprostředně poté Tadeáš Dvorský před dvěma svědky úředně uznal otcovství všech svých pěti nemanželských dětí. Nelze se ubránit poněkud ošklivé myšlence, že manžel souhlasil se sňatkem až v době, kdy bylo zřejmé, že manželství nepotrvá dlouho...

Vzhledem k faktu, že Anna Aloisie Dvorská zemřela již několik hodin po uzavření sňatku, a to dne 23. června 1853 ve 2 hodiny ráno, se s největší pravděpodobností jedná o **nejkratší manželství v historii města Polné**.

⁴ MZA Brno, E 67, kniha 6788, fol. 164.

⁵ „Jsou-li tu nutkavé okolnosti, mohou býti vyhlášky zcela prominuty zemskou správou nebo krajským úřadem a, nedovoluje-li potvrzené blízké nebezpečí smrti průtahu, také místní vrchnost; snoubenci musí však přísežně potvrditi, že jim není známa žádná překážka, vadící jejich manželství.“ Císařský patent č. 946/1811 Sb. z. s., všeobecný zákoník občanský (ABGB).

Podivný příběh však měl ještě další smutné pokračování, které si s předcházejícími událostmi v ničem nezadalo. Syn Tadeáše a Anny Aloisie, Maxmilián, který se narodil v Polné dne 27. září 1846, ve svých 22 letech sloužil jako Fahrkanonier II. třídy u 10. pluku polního dělostřelectva, osmiliberní baterie č. 10. Když obdržel počátkem roku 1869 dovolenou, odebral se do Polné, kde dne 16. února 1869 o půl deváté hodině večer způsobil nemalý rozruch – cituji zápis tehdejšího kaplana Františka Ningera: „Opilý prý, za příčinou neznámou postřelil se v sínce děkanského chrámu Páně na straně epištoly, kterou se vstupuje do tzv. černé kaple, nebo k oltáři Pána Ježíše v 8 ½ hodině večer dne 16. února a byv odněšen a jsa všech smyslů úplně mocen žádal úpěnlivě býti zaopatřena svatými svátostmi umírajících. Po zaopatření byv ještě skoro 24 hodin živ, zemřel.“⁶ Jinými slovy, Maxmilián Dvorský se z neznámého důvodu v jižní lodi hlavního chrámu střelil do hrudníku a následujícího dne zemřel na zranění plic v domě čp. 53 Polná-město. Jeho otec jej přežil o necelé čtyři roky.

Tolik k neobvyklé rodinné historii zdravotníka, který se po smrti Salomona Hofmanna za cholery epidemie roku 1866 stal posledním polenským ranhojičem. Uvedený souhrn může sloužit jako doklad, že i přes relativně značnou zpracovanost polenské historie lze narazit na záznamy, při jejichž četbě badatel do slova nemůže věřit vlastním očím.

.....

Jan Prchal

Rudolf Gilbert a Jihlavsko

Inženýr chemik a výzkumný pracovník; profesor na státní grafické škole v Praze – pedagog svými žáky oblíbený; vědec se zaměřením na chemii tisku a fotochemii; dlouholetý předseda nejstaršího českého klubu filatelistů; soudní znalec v oboru filatelie v zahraničí uznávaný, u nás mnohými filatelistickými funkcionáři často nevybíravě kritizovaný; knihomol; organizátor přednášek; publicista, dopisovatel a redaktor; přední osobnost čs. polygrafie; fotograf... A tak bychom mohli pokračovat ve výčtu činností, ve kterých Rudolf Gilbert vynikal.

Obsáhlá studie o této významné osobnosti české filatelie vyšla na stránkách několika čísel 61. ročníku časopisu Filatelie z pera našeho současného filatelistického znalce Františka Beneše. Účelem tohoto příspěvku není tedy obšírně reprodukovat již známé a publikované údaje.

⁶ MZA Brno, E 67, kniha 6808, pag. 412.

Rudolf Gilbert po roce 1930

Rudolf Gilbert měl po celý život vřelý vztah k Vysočině, zejména k Jihlavsku. Není divu, vždyť se narodil v Polné a v Jihlavě a Třešti měl blízké příbuzné. Marie Gilbertová (1870–1928), maminka Rudolfa Gilberta, se 5. září 1895 provdala za Rudolfa Doležala z Jihlavy a krátce nato si manželé otevřeli v Polné, na Husově náměstí, obchod s textilním a galanterním zbožím. V poschodí měšťanského domu čp. 26 (dříve chybně uváděno čp. 25), v držení městského úředníka Adolfa Sadila, také bydleli. Zde přišel 25. května 1896 Rudolf Doležal (Gilbert) „na svět“ a již 6. dubna 1897 také jeho bratr Jaroslav. V tom roce jejich otec Rudolf Doležal zemřel. V monografii Františka Pojmona *Polná, popis dějepisný, místopisný a statistický* z roku

1897 je v soupisu obchodníků již uvedena: Marie Doležalová – obchod střížním zbožím. Později se znovu provdala (Krebsová) a po několika letech úspěšné obchodní činnosti dům čp. 26 koupila; v majetku rodiny je vlastně dodnes. Až do svých 18 let měl Rudolf Doležal (Gilbert) domovské právo v Polné; zde mu také bylo vystaveno osvědčení o plnoletosti. Z I. světové války si přinesl zvláštní trofej: svůj úmrtní list, předčasně vystavený na otravu fosgenem. Postižení smrtelným plynem přežil a po návratu do Prahy, kde s bratrem Jaroslavem již od dob studií trvale žili, pokračoval ve studiu na Českém vysokém učení technickém. Od roku 1919 žil Rudolf Doležal (Gilbert) jistou přechodnou dobu také v obci Jezero v okrese Benešov. V roce 1921 byl propuštěn ze základní vojenské služby v Benešově a přestěhoval se již nastálo do Prahy. V roce 1921 si rodina na základě žádosti změnila příjmení na Gilbertovi. V tom roce byl Rudolf Gilbert prohlášen inženýrem chemie. V roce 1923 se stal profeso-

rem na Státní odborné škole grafické v Praze, nově zřízené v roce 1920 (nyní Střední průmyslová škola grafická; umělecké oddělení školy se v roce 1945 přestěhovalo do Křižovnické ulice jako Umělecká škola grafická). Na obou školách působil do školního roku 1957/1958. Do důchodu odešel 1. září 1956, poslední dva roky učil především ve studiu pro pracující. V průběhu let učil chemii, fotochemii, fotofyziku, optiku pro fotografy, teorii reprodukčních technik, nauku o barvách a technologii materiálu. V období první republiky byl správcem fyzikálního a chemického kabinetu, své znalosti uplatňoval také v konzervátorském oddělení při grafické škole. Doktorskou práci *Studie použití vysychadel pro barvotisk v chemigrafii* obhájil v roce 1938. Publikoval v odborném tisku, napsal několik učebních textů (*Chemie II. /1953/, Chemie pro obory grafické a fotografické /1955 aj.*). Ve své odborné technické činnosti zůstal celý život zaměřen na polygrafii, trvale se věnoval výzkumu, praktické grafice a pedagogické činnosti. V předválečné době se zabýval výzkumem textilií z oděvů českých panovníků. Příruční odborně technická a filozofická knihovna, kterou vybudoval, čítala deset tisíc svazků. V rozhovoru pro časopis Typopgrafia, č. 5 z roku 1976, mj. sdělil: „*Víte, měl jsem velkou lásku a úctu k polygrafickému oboru a zasvětil jsem mu celý svůj život. Snažil jsem se ji také vštípit svým žákům; chtěl jsem, aby se stali nejen dobrými odborníky, ale aby též byli hrdi na své povolání.*“ Synovec Rudolfa Gilberta, urolog MUDr. Zdeněk Gilbert, mně v dopise z 23. května 2002 mj. napsal: „*Život jednoduchý neměl. Filatelie mu nepřipravila jen hezké chvíle, mnohým výborům byl trnem v oku. Jinými, jako svými žáky, byl milován. V posledních letech jsme byli denně ve styku, minimálně telefonickém, a díky blízkosti mého pracoviště (Fakultní nemocnice Na Bulovce) i v osobním. Teta (manželka R. G.) byla posledních 10 roků těžce nemocná a po její smrti v roce 1980 byl vlastně sám. Nakonec jej zahubil karcinom prostaty. Zemřel v klidu a míru v mé přítomnosti na mém oddělení.*“

Od mládí se Rudolf Gilbert zajímal o poštovní známky. V roce 1918 se stal členem a později dlouholetým předsedou Klubu filatelistů 00-01 v Praze. Známkovou tvorbu pečlivě studoval, zejména v období 1926 až 1965 ověřoval pravost vzácných čs. známek. Několik let působil jako redaktor časopisu *Tribuna filatelistů*, kde publikoval řadu příspěvků. Jeho vleklé spory s předními pražskými filatelistickými obchodníky židovského původu byly po skončení války Gilbertovými rivaly spojovány s antisemitismem. Písemná udání a snahy o veřejné znemožnění Gilberta se staly ve filatelistické veřejnosti v poválečných letech nechutnou a trapnou záležitostí. Není divu, že v tomto období se Rudolf Gilbert od veřejné

činnosti, jíž v období I. republiky tolik oplýval, víceméně distancoval a znechucen žil ponejvíce v soukromí. Přes všechna publikovaná kritická hodnocení jeho znalecké činnosti i některá chybná ověření, jichž se dopustil (...a který ze znalců někdy nechyboval???), stal se nejvýraznější osobností československé filatelie a světově uznávaným soudním znalcem. Dodejme, že byl také členem Mezinárodního svazu filatelistických znalců v Mnichově.

Od počátku 20. let byl Gilbert členem Spolku polenských rodáků v Praze. Propagoval historické přednášky, které od roku 1922 průkopnický obohacoval promítáním obrázků; řadu z nich uspořádal počínaje rokem 1920 v rodné Polné. Na Vysočinu často dojížděl, v období prázdnin pobýval v Polné a v Třešti i několik dnů. Byl nadšencem pro muzejní činnost. Po roce 1922, kdy polovina zpustlého zámeckého areálu v Polné byla přepsána do vlastnictví muzejního spolku, se s muzejníkem Břetislavem Rérychem až do roku 1926 aktivně podílel na opravách zámeckých prostor. Po téměř 5 letech

náročných přestavby sem byly přemístěny muzejní sbírky a muzeum s nově vytvořenými expozicemi bylo dne 15. září 1926 představeno veřejnosti. Městskému muzeu v Polné (založeno roku 1895) věnoval Gilbert v období 1926 až 1958 staré tisky a fotografie; v přírůstkové knize městského muzea je jich zapsáno na 130. Některé ze vzácných starých tisků pocházejí z počátku 18. století. S učitelem Břetislavem Rérychem (1872–1936), s nímž se Gilbert až do jeho smrti přátelil, proboural v roce 1922 zazděný portál ve sklepech svého domu čp. 26. Odkryli podzemní chodbu,

Rudolf Gilbert (sedící vlevo) při opravách polenského hradu, kolem 1924. Zcela vpravo ředitel muzea Břetislav Rérych.

vedoucí až do sklepa budovy okresního soudu a navazující na další síť chodeb. Jejich objev potvrdil existenci polenského podzemí z období pozdního středověku. Řadu let Gilbert podporoval sportovní a tělovýchovnou činnost místních sokolů. V roce 1937 byl dokonce zvolen jednatelem a v roce následujícím místostarostou TJ Sokol Polná, přestože měl již trvalé bydliště v Praze.

Dalším místem na Jihlavsku, k němuž měl Rudolf Gilbert vřelý vztah, bylo město Třešť, kde měl jeho strýc Jaroslav Gilbert obchod s textilem. Zde Rudolf G. našel svoji budoucí manželku. Stala se jí dcera jeho strýce – Božena. Svatbu měli v roce 1925 a o čtyři roky později se jim narodil jediný syn Jaroslav. Také v Třešti Rudolf Gilbert uplatnil své aktivity v oblasti muzejnictví. V roce 1933 byl členem přípravného výboru pro zřízení Muzejního spolku v Třešti. V kartotéce Muzejního spolku je údaj, že na základě usnesení valné hromady z 27. ledna 1936 stal se zakládajícím členem spolku. V té době, coby zanícený fotograf, pořídil snímky zakládajících členů muzejního spolku, který v roce 1935 sdružoval již 173 členů a o rok později téměř 200. Ve snaze obohatit sbírkový fond daroval Rudolf Gilbert do muzea v Třešti v období 1933 až 1939 přes sto rozličných exponátů. Zatímco polenskému muzeu, v té době vlastnícímu již několik tisíc exponátů, přenechal Rudolf Gilbert zvláště staré tisky, do muzea v Třešti věnoval pestrou kolekci nejrůznějších historických předmětů: židle, uniformy, knihy, kalendáře, mince, fotografie... Největší soubor obsahoval liturgický textil a liturgické předměty (kadidelnice, kropenka, zvonek). Stejně, jako do muzea v Polné, neopomněl darovat i do Třeště jeho vlastní fotografie – dokumenty z otevření muzea, odhalování pomníku obětím I. světové války, ze sokolských oslav, ale i záběry dokumentující památky města. Veškerá tato Gilbertova činnost je dokladem jeho hlubokého niterného vztahu k Jihlavsku a rovněž jeho kulturního citění i snahy přispět k nárůstu vzdělanosti v našem regionu. V neposlední řadě nelze opominout jeho podporu filatelistického klubu v Polné, založeného roku 1940. Kontakty s některými staršími členy klubu udržoval až do počátku 70. let.

Gilbertovu energii, duševní čilost a neutuchající pracovitost nakonec porazila, jak bylo již výše naznačeno, zákeřná choroba. Zemřel v Praze, dne 10. prosince 1984; místem jeho posledního odpočinku jsou Kunětické u Pardubic.

/převzato z katalogu mezinárodní česko-německé filatelistické výstavy OSTROPA 2013 Jihlava – Výstava poštovních známek Jihlava. Průvodce výstavou, Ausstellungenführer. Jihlava 2013/

Bohumil Hrabal a Polná

/pokračování/

Vojenská služba posléze neminula ani osmadvacetiletého Františka Hrabala. Polenští v tomto čase ponejvíce nastupovali ke 12. střeleckému pluku až do Velké Kaniže nebo do Jágru v Maďarsku. Po krátkém pobytu v „c. k. feldgrau“ uniformě se Francin vrátil v roce 1918 zpět do pivovaru. Na jeho návrat Bohumil Hrabal vzpomíná: *„Pamatuji se, seděl jsem v přítmí kuchyně a díval jsem se do slunce na dvůr, tam vešel mužský v šedivých vojenských šatech a měl vojenskou čepici, na které se blyštěly černé knoflíky. Ten muž sestupoval cestičkou a měl v podpaží balíček. Zmizel a objevil se v té uniformě v kuchyni a kdosi, snad maminka mi řekla, že je to tatínek. To je jediný obraz tatínka z Polné, pak chodil domů, byl účetním pivovaru, chodil i na úřad a tam vydával ženským kukuřičný chleba. Ty ženské byly ve vlňácích a vždycky na mne působily pohřebně, jako by šly za rakví, tak jak jsem to vídával z okna u babičky. Ten obraz sestupujícího vojáka v uniformě ozářený sluncem, ten mi zůstal dodnes jako nějaká fotografie.“⁹⁾*

S válečným pobytem Hrabalových v Polné souvisí i příběh s motocyklem. František Hrabal byl již tehdy nadšeným motoristou. Byla však světová válka a pan účetní předpokládal, že i jeho stroj značky BMW – sidecar černé barvy, přihlášený dne 2. srpna 1918 na policejním ředitelství v Praze, by se mohl v nouzi nejvyšší uplatnit v bojích za císaře pána a jeho rodinu. Pro jistotu tedy František Hrabal rozebral svůj stroj na jednotlivé díly a ty rozmístil na různých místech v pivovare. Menší díly postupně objevoval malý Bohoušek, který se zřejmě rozhodl ukrýt je před případnou rekvizicí ještě dokonaleji. *„Otec byl pábítel do motoristického sportu, měl motocykl už v Polné, za starého Rakouska a za války, aby mu jej nezrekvírovali, ten motocykl rozmontoval a rozvěsil díly, aby mu zbyl jenom rám. A vím z vyprávění, že lidé chodili v Polné za otcem a říkali: Pane účetní, nehodilo by se Vám tohle k vašemu motoru? My jsme to našli u potoka! A když potom přinesli otcí další součástky, tak se šel podívat a já mu roztahal díly po celé Polné, už zřejmě jako malý chlapec jsem byl škodolibý, ale ten motocykl dal otec zase dohromady a jezdil dál.“¹⁰⁾*

František Hrabal motocyklům rozuměl. Na soustavně sestavovaném motocyklu, který si vlastně pořídil ještě v Polné, jezdil Francin s Maryškou z Nymburka za polenskými ochotníky až do roku 1928.

Slavnost na Husově náměstí, kolem roku 1920 (Archiv Klubu Za historickou Polnou)

Polná, městečko mezi lesy uprostřed Českomoravské vysočiny spojené s hlavní železniční tratí pouze lokální dráhou, žilo v době I. světové války skromným, všedním životem, stejně jako před ní. Budovy měšťanského pivovaru navazovaly na historické jádro města se třemi náměstími, barokním kostelem a cennými měšťanskými domy. Do tohoto centra, na rozlehlé Husovo náměstí, vbíhal úzkou „pivovarskou uličkou“ bezstarostný Bohoušek. Ve svém bizarním oblečení byl středem pozornosti maloměstsky založených obyvatel. Jak viděl Polnou a sebe jako dítě?

„Do města jsem chodil pivovarem, kráčil jsem uličkou a najednou se rozletěl můj pohled na náměstí, tady jsem byl nejraději, nosil jsem červený kabátek a našel jsem tvrdý klobouk s kohoutím peřím, a protože jsem měl velikou hlavu ostříhanou dohola, ten klobouk mi držel na uších. A brzy jsem vystihl, že ten můj oblek i klobouk působí na lidi tak, že se se mnou zastavovali a dávali do řeči. A já jsem odpovídal, aby se lidé smáli. Tak jsem nejraději chodil městem, objevoval jsem další a další uličky, až jsem se dostal za město.“ Vzpomíná, jak se topil a pokračuje: *„Pamatuj si na Polnou jako na městečko pouze s náměstím, na kterém se tyčil skoro až do mračen veliký kostel, na kterém pod nebem visely černé hodiny. Pak se pamatují na pivovar, ve kterém jsme bydleli, ale nepamatují se vůbec na maminku. Byla první světová válka, ale já o ní nic nevěděl. Z pivovaru si pamatují dvůr ve slunci, sudy, bednáře, pracující*

na tom slunci, přístřešek a veliké koně, kočího Močubu, který měl holinky, kníry a voněl koňským hnojem a hovořil si neustále s těmi koňmi. Cesta pivovarem se svažovala k domku a tam jsme bydleli. V pokoji a kuchyni bylo vždycky přítmí, až tma. Pamatuji si, že v kuchyni byl bílý nábytek, ale bylo z něj vidět jen bílé obrysy, bílá stolička.“¹¹⁾

V rukopisném textu Kruh mého hledání, nalezeném v jeho pozůstalosti, který nedokončil a ani nepřepsal na stroji, publikovaném v literární příloze Salon deníku Právo v květnu 1997 se opět vrací ke svému rodišti v Brně a pokračuje tím, čím se stal, čím byl v Polně: „*V Polně v pivovare jsem sice žil, ale městečko dětí bylo ode mne oddělené. Tady jsem přišel na ten nápad chodit v červeném kabátku se zlatými knoflíky a na hlavě klobouk s peřím, s fedrpušem, tvrdákem, který mi byl velký, takže ta červeň a chochol z kohoutího peří chodila si městem, tady jsem žil zase jen a jen na ulici, byl jsem spíš zábavou, obveselením, hlavně dospělých, chodil jsem na návštěvy, kam jsem chtěl, říkal jsem, co mne napadlo, a dobře jsem viděl a věděl, že úloha augusta je ta ne sice moje, ale že v tomto kostýmu jsem zase v městečku jednička. Všechny pohřby, svatby, všechno to veřejné, tam jsem byl já, něco i jako monstrum, tele se dvěma hlavama.“*

Dvouhlavé tele? Ano. Tento přírodou poznamenaný tvor byl v době jeho dětství, a dosud je, exponátem polenského muzea. Pohled na toto telátko se ještě dnes nesmazatelně vrývá do paměti dětí, které tradičně navštěvují muzeum při známé polenské Mrkvancové pouti.

A pohřby? Patřily dlouho ke koloritu města. Byly i trošku divadlem pro okolí. Bohatě zdobený pohřební vůz, koně s chocholy, funebráci v uniformách, kapela, kněží, ministranti v komžích, příbuzní a přátelé zemřelého tvořili průvod procházející ulicemi města na jeden ze dvou místních hřbitovů. Průvod byl středem pozornosti občanů a také dětí, které se k němu přidávaly. Pohřbů se rád zúčastňoval i malý Bohoušek a jak se přiznal, někdy se to neobešlo bez následků.

„*Pamatuji se, že jsem chodil rád na pohřby. Tak nějak to byla vzpomínka na babičku a její okno. V tom červeném kabátku a klobouku s kohoutím peřím jsem vážně chodil s průvodem, vždycky s hudebníky, byl jsem rád ohlušen trumpetami, míval jsem dojem, že ta pohřební hudba kvičí. Pak každý pohřeb šel do hostince a já jsem sedával s hudebníky, a když troubili, upíjel jsem jim kořalku. A tak jsem se jednou vrátil do pivovaru a byl jsem opilý, rozjařený, pamatuji se, že se už svítilo takzvanou stahovačkou, seděl jsem na stoličce, viděl jsem hlavy, jak se nade mnou sklánějí, podle šněrovacích botek jsem poznal Mařenu, rozvazoval jsem si tkaničky od šněrovacích bot, ale nemohl a nemohl*

jsem rozvázat hakličky. A točila se se mnou kuchyně a lidské tváře, pamatuji se, že jsem vykřikl: Zastavte stoličku, zastavte stoličku! A kdosi plakal, asi to byla maminka, a Mařena řekla: Je opilý...

Pamatuji se, že mě měli v Polné tak rádi, že jsem mohl do všech domácností, pamatuji se, že jsem se rád vykláněl v prvních patrech, že jsem měl rád ten pohled z prvního patra na kašnu a košaté stromy a hlavně na bílou stěnu kostela, která opravdu se věží tyčila do samotných mračen.“¹²⁾

Věž polenského chrámu Nanebevzetí Panny Marie, postaveného v letech 1700–1707, je opravdu vysoká 64 m. Barokní stavba je nejvýznamnější památkou a jednou z dominant města.

„Abych lidem udělal radost, tak jsem stál v tom dlouhém červeném kabátku před kostelem, díval jsem se vzhůru, zakláněl jsem hlavu, až jsem si musel přidržovat klobouk, díval jsem se na obrovský ciferník. A na otázku, kam se tak dívám, odpovídal jsem: Kam? Pořád čučím a pořád čučím a pořád nevím, kolik je hodin. A lidé odcházeli a usmívali se a byli spokojeni tím, co jsem říkal, a já jsem vymýšlel takové odpovědi na jejich otázky, abych je pobavil. A tak všichni lidé v Polné byli mými přáteli, všichni se mě vyptávali, co dělá maminka a tatínek, co bratříček a proč nejsem doma? A já jsem odpovídal už ne podle pravdy, vymýšlel jsem si, a byl jsem rád, že se lidé smějí mým odpovědím. Pamatuji se, že o Velikonocích jsem přinesl více než dvě stě vajec domů, tolik lidí jsem navštívil.“¹³⁾

Vykoledované množství vajec svědčí o nesmírné pili a vytrvalosti, ale také i oblíbenosti malého koledníka i jeho rodičů. Znamenalo to navštívit všech čtyřicet domů na Husově náměstí i domy v přilehlých ulicích. Podle nás, pamětníků prvorepublikových pomlázek, to byl výkon vskutku hodný zápisu do pomyslné polenské knihy rekordů.

Nejen pohřby a velikonoční pomlázka v polenských rodinách byly důvodem, aby je poctil svou návštěvou malý Bohoušek. Byl hostem i na svatbách.

„Na každou svatbu mne lidé nezvali, ale já jsem přišel a posadil jsem se, pamatuji se, že všechny oči se na mne dívaly, a já jsem rozpráhl ruce, jako bych objal celou tabuli, a volal jsem: To všechno je moje... A seděl jsem uprostřed svatební hostiny a lidé se divili, kde jsem se tady vzal.“¹⁴⁾

Ve vynikající paměti Bohumila Hrabala našli své trvalé místo i mnozí polenští občané, s nimiž se setkáváme ve spisovatelově obsáhlém díle. Na ně vzpomínal i při setkání se členy Klubu Za historickou Polnou – Janem Prchalem a Václavem Fišarem – při jejich návštěvě Kerska v dubnu 1994.

Do okruhu vzpomínaných patřil lékař MUDr. Václav Michálek, cukrář Karel Hazuka, dlouholetý starosta a bývalý majitel panského pivovaru Jindřich Volenec nebo služebná Marie Benešová, již nazýval obryní. Nechybí mezi nimi ani, Hrabalově tvorbě vlastní, jedna z pivovarských figurek – osoba kočího Močuby, jehož netradiční příjmení je pravdivé, jakož i důvody jeho obdivu malým Bohumilem. Václav Močuba pocházel z České Jablonné u Přibyslavi; v pivovaru jezdil s koňmi. Předtím byl zaměstnancem v hotelu U Rytířů; údajně on vezl T. G. Masaryka na nádraží do Šlapanova dne 11. prosince 1899 po jeho druhé návštěvě Polné v souvislosti s případem Leopolda Hilsnera.

Bohumil Hrabal se při svých cestách po roce 1946 v několika případech krátce zastavil v Polné (naposledy údajně v roce 1976). Navštívil známá místa z časů svého dětství. Bohužel, občané, které znal, v té době již nežili. Na polenská zastavení nechává v jednom z textů vyprávět svou ženu Pipsi, která tu opět podává zprávu o svém klenotu: *„...A tak můj klenot, který když byl zdrav, tak s velkým smíchem vyprávěl o tom, jak se v Polné topil, vyprávěl to nadšeně jen proto, aby se mu lidé obdivovali, aby došli k přesvědčení, které o sobě měl i můj muž, že je šampion světa, jednička, mistr republiky i v takových maličkostech, jako je topení se, a když se vracel ze Židenic, tak si sjel do té Polné, aby se tam podíval na pivovar, aby tam poznal i tu kuchyň, kde kdysi seděl na židličky a celý svět se s ním točil, protože byl ve třech letech tak opilý, že si nemohl rozvázat tkaničku u botky, poznal i ty dveře do ulice, ve které to hučelo školáky, protože tam byla měšťanka a obecná škola, poznal i dům, kde byl cukrář Hazuka, ale hlavně se přijel podívat a poklonit potůčku, do kterého kdysi spadl a napil se tolik vody, až se městečkem rozkřiklo, že se utopil, a děti mu nosily obrázky do rakve... tady stál u potůčku, sem si můj muž zajel, aby vychutnal tu svou první smrt, ten pokus o umření nešťastnou náhodou, tady seděl a litoval se, že ta smrt přichází k němu až teď, do Libně, a jako každá smrt vždycky přichází nevhod... A potom stál celé odpoledne na náměstí v Polné, vyhmatal z pískovce slunce odrážející se z kašny, ve které se skoro utopil v pěti letech, v neděli odpoledne, když ho uviděla z okna paní, která jezdila na kolečkové židli, ale to nebylo důležité, hlavně že ta paní, zatímco všichni ostatní seděli u nedělního oběda, jediná nejedla, protože měla žlučnickový záchvat, a tak viděla, jak chlapec přepadl do kašny. Tak si můj muž zajel po stopách svého narození, po stopách svých utopení a vzkříšení, které bylo dílem pana doktora Michálka, toho, který ohledal Anežku Hružovou v lese Březině, když ji tam našli s proříznutým hrdlem, jak vykládal můj muž s velkým smíchem nejen mně, ale všem, kterým líčil ty svoje smrti.“*¹⁵⁾

MUDr. Václav Michálek, Bohouškův zachránce, státní, praktický a zubní lékař v Polné. Plombování zubů, umělé zuby a chrupy ve zlatě i kaučuku. Tak zněl inzerát z dvacátých let dvacátého století, otištěný v *Průvodci po městě Polné a okolí*. Lékař známý z Hilsnerovy aféry, která vzedmula vlnu antisemitismu na konci devatenáctého století.

Doktor Michálek, v době pobytu manželů Hrabalových vážený občan, vlastenec, klavírista a zpěvák, významný člen ochotnického, sokolského a dalších spolků v Polné, majitel domu s právem várečným, takový polenský doktor Gruntorád, známý z filmu *Postřížiny*. Ale také doktor Michálek později s polenským MUDr. Aloisem Prokešem odbornou veřejností kritizovaný za pochybení v lékařské zprávě o zavražděné Anežce Hružové, vypracované na základě pitvy provedené v přímitivních podmínkách temné hřbitovní márnice.

*MUDr. Václav Michálek v Josefově, 1895
(Městské muzeum Polná, FS 36588)*

Díky péči tohoto venkovského doktora však Bohoušek vstoupil do života se zdravou rukou, kterou si jako neposedné dítě notně pořezal o rozbitou pivní láhev. Sešil mu ji tak dobře, že později nebránila rychlému přenosu jeho literárních nápadů prostřednictvím „atomové šrajbmašiny“ značky Perkeo a dalších psacích strojů na papír silou úderů, potřebnou ke zhotovení četných kopií spisovatelových strojopisů. Nebyla to jenom zraněná ruka, kterou pro literaturu zachraňoval doktor Michálek. Také při jeho obojím topení se v Polné vždy doktor asistoval u jeho návratu do života.

Dejme zase slovo spisovateli. V dubnu 1973 při pobytu v nemocnici po operaci žlučníku začal Bohumil Hrabal na popud přátel psát útržkovité vzpomínky na své dětství. Po propuštění z léčení se ale k rukopisu již nikdy nevrátil. V knižní podobě byl vydán tento autobiografický text poprvé v roce 1998 pod titulem *Já si vzpomínám jen a jen na slunečné dny*, kde vzpomíná i na svého doktora.

„Říkají, že od tří let jsem bydlel v pivovaře v Polné, kam se má matka odstěhovala za mým nevlastním otcem. Moje první vzpomínka na ten pivovar byla pivní láhev s patentním uzávěrem, kterou jsem tak šikovně

rozbil, že jsem si pořezal ruku. Sešival ji pak doktor Michálek, ten, který ohledal zavražděnou Anežku Hružovou...“¹⁶⁾

Na své topení v polenských vodách vzpomíná v další části knihy: „V Polně jsem se dvakrát topil, a zase, jen si vzpomínám na světlo, už jsem ztratil v potoce a pak v kašně vědomí, byl jsem obklopen béžovým světlem, žíhaným růžovými a zelenými pruhy, a v ústech jsem měl pocit fefermincových bonbónů. A zase procitnutí v posteli, oči naklánějící se matky, doktora Michálka, vidím, jak zazářil, že jsem na světě, potom jak mi děti kladly svaté obrázky na peřinu, protože mi je přinesly z rakve.“¹⁷⁾

Na své tonutí v polenském potoku vzpomíná znova v textu *Ubili konička ubili*, kde opakovaně připomíná, čím se mu do paměti vepsal dr. Michálek: „...když jsem se topil, až do bezvědomí jsem vypil víc glgů z potůčku, který vytéká z Pekla, rybníku za Polnou, když mne bezvědomého odnesli a pan doktor Michálek, ten, který ohledal podříznutou Anežku Hružovou, když pan doktor ze mne vylil zbytečné glgy vody a uložil v pivovare do postele, dlouho jsem asi spal, nebo byl v bezvědomí, probudil jsem se a měl jsem pocit, že jsem v nebi... na peřině jsem viděl svoje ručičky a pak až do nohou postele na peřině ležely svaté obrázky, desítky barevných obrázků z modlitebních knížek, děti mi je přinášely, protože Polnou se rozkřiklo, že jsem se utopil... a tak kdo mne znal, přinesl mi svatý obrázek do rakve... i teď si vzpomínám, že jsem byl tenkrát ve světlém nebi, v barvě medu jsem byl, v medovém tunelu, jak je jeden z bodů těch, kteří přežili svoji smrt... Das Leben nach dem Tode... Stačilo vypít z potůčku víc glgů než snesl můj žaludek, moje plíce... Tunel plný medu.“¹⁸⁾

**Kašna na náměstí, 1885 (foto Jindřich Krink).
Hlava hastrmana byla přidána až po roce 1960.**

Na nedělní tonutí v kašně uprostřed Husova náměstí vzpomíná ještě v textu *Obrazy*, ze kterých žiji: „Pamatuji se ještě na nedělní odpoledne, vidím svoje rukávy červeného kabátku opřené o zábradlí kašny, dívám se dolů na dno, viděl jsem tam naházené šestáky, třpytící se mince, nakláněl jsem se tam, že jsem se svezl do hluboké kašny na náměstí,

bylo už poledne, slyšel jsem tlouci hodiny, slyšel jsem vyzvánět poslední zvon, a zase jsem viděl samé světlo... Pamatuji se jen, že mi až později říkali, že mne viděla paní na kolečkové židli v okně prvního patra, že to trvalo dost dlouho, než mne vytáhli poloutopeného, že mne zase dal na svět pan doktor Michálek, který ze mne vylil vodu...“¹⁹⁾

Doktora Michálka si pamatuji z jeho večerních vycházek po městě. Občas se zastavil pod okny bytu mé babičky pod Dolní bránou a při té příležitosti se poptal na její zdraví. Zastávky u jeho klientů-pacientů s tímto dotazem při večerních procházkách se neobešly bez jízlivých poznámek některých občanů, že je doktor vyúčtuje nemocenské pokladně. Nás jako kluky více zajímal jeho velký osobní automobil značky Walter parkující před jeho domem na Husově náměstí. V době Hrabalova pobytu v Polné se stal v roce 1915 MUDr. Michálek vlastníkem prvního osobního automobilu ve městě. Jako malé dítě jsem se s ním setkal jen jednou, když jsem k němu byl odnesen na vyšetření po mé první a věřím, že i poslední autohavárii. S autíčkem vyrobeným na základě sázky otce s majitelem autodílny Aloisem Bukovským, alias Lojzou Bukem, se mně podařilo sjet z pivovarského dvora po několika schodech a zastavit se až o zeď vedle bytu, kde kdysi bydlel malý Hrabal. Havárie nepoškodila auto a podle doktora Michálka ani mne. Sázkou Bukovský samozřejmě vyhrál a otce to stálo nemálo piv, které Lojza Buk snadno zvládnul.

Poznámky

9) *Obrazy, ze kterých žiji*. Sebrané spisy Bohumila Hrabala sv. 15. Pražská imaginace: Praha 1995, s. 130–131

10) Karel Wágner: *Rozhovor s Bohumilem Hrabalem*, časopis Motor, ročník 13. červenec 1981

11) Bohumil Hrabal: *Domácí úkoly z pilnosti*. Československý spisovatel: Praha 1982, s. 15 a 16

12) Tamtéž, s. 17 a 19

13) Tamtéž, s. 20

14) Bohumil Hrabal: *Můj svět – Obrazy, ze kterých žiji*. Československý spisovatel: Praha 1988, s. 16–20

15) Bohumil Hrabal: *Proluky*. Československý spisovatel: Praha 1991, s. 52–53

16) Bohumil Hrabal: *Já si vzpomínám jen a jen na slunečné dny*. Edičně připravil Tomáš Mazal. Stanislav Klos: Nymburk 1998, s. 30.

17) Tamtéž, s. 70

18) *Pojízdná zповědnice*. Sebrané spisy Bohumila Hrabala, sv. 14. Pražská imaginace: Praha 1996, s. 232

19) Bohumil Hrabal: *Můj svět – Obrazy, ze kterých žiji*. Československý spisovatel: Praha 1988, s. 20